ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 3.1–3

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 20.06.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 20.06.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 20.06.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

LUTFULLAYEVA DURDONA
Lisoniy assotsiatsiyalarda milliy tafakkurning voqelanishi
(Vatan assotsiativ maydoni misolida) 7

MIRZAYEV IBODULLA
Xomskiyning “Til va ong” asari, generativ tilshunoslik konsepsiyasi
va professor Baxtiyor Mengliyevning tarjimonlik mahorati....10

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
Бадиий диалог таржимасида коммуникатив вазиятни тўғри англаш зарурати
(Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романининг янги русча нашри мисолида) 16

ЧЎТМАТОВ ЖЎРАБЕК ОМОНОВИЧ
«Ҳикмат» сўзининг араб лексикографик манбалари асосидаги лексик-семантик таҳлили.... 19

ЧОРИЕВ ТАВАККАЛ РАВШАНОВИЧ
Абдураҳмон Жомий ва Алишер Навоий идиостилида
«Саг//ит» концептининг лингвопоэтик хусусиятлари....25

UMURQULOV ZAFAR BEKPO‘LATOVICH
Alisher Navoiy ijodida so‘z qadri va nutq odobi talqini....34

UBAYDULLAYEV ALISHER ABDUSALOMOVICH
Ogahiy tarjimasidagi asarlar leksikasining tarixiy-etimologik tahlili
(“Axloqu-l-Muhsiniyn” asari misolida) 37

IBRAGIMOV SHEXROZBEK TO‘LQINJON O‘G‘LI
Tashbih va epitetlarning pragmatik talqini: tarjimada ekspressivlik va
stilistik ekvivalentlik....41

IBRAGIMOV JASURBEK TULKINJON O‘G‘LI
Jangovorlik, jasorat va jismoniy kuchga oid epitetlar
(“Beowulf” ingliz eposi misolida)....47

NAZAROVA ZIYODA KATTAYEVNA
Frazeologizmlarning yondosh birliklar bilan o‘zaro aloqasi 51

QOBILOV MIRZIYO ESHNOZAR O‘G‘LI
O‘z qatlamga oid antroponimlar tasnifi 55

ISRAILOVA SAODAT TURAPOVNA
Rang komponentli birliklarning mental birliklarda aksi....58

RO‘ZIMATOVA DILNOZA
Rasmiy munosabatlarda murojaat birliklarining shaxs ijtimoiy maqomining ifodalanishi....62

XUSANOVA NAFISA ZOKIRJON QIZI
Ertak janrida dialogning strukturaviy va funksional poetikasi
(Ingliz va o‘zbek xalq ertaklari misolida)....65

XABIBULLAYEVA FAZILAT XABIBULLO QIZI
“Boburnoma”dagi saroy-ma’muriy xizmat unvonlarining inglizcha tarjimalarda berilishi 69

MUSTAFAYEV ELYOR ODIL UGLI
Theoretical foundations for the classification of phraseological units in english 73

МУНДАРИЖА

TURSUNOVA DILSHODA XOLDIN QIZI
“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da qurol-aslaha nomi bilan bog‘liq folklorizmlar 77

YAVKOCHEVA FERUZA HUSAN QIZI
Types of english speech-language pathology dictionaries according to semantic relations 81

SHUKUROV RAHMATILLO MIRZATILLAYEVICH
Farg‘ona viloyati tarixiy oykonim, gidronim va oronimlarining leksik-semantik tasnifi hamda sotsiolingvistik tahlili 86

XALIQULOVA MUSHARRAF EGAMNAZAR QIZI
Maqol lingvistik, kognitiv va madaniy fenomen sifatida 90

O‘RAZOV ALISHER DONIYOROVICH
O‘zbek tilida substantiv leksemalar semantik shajarasining ifodalanishida pragmatik omillar 93

DJURAYEVA MAXBUBA USMANOVNA
Emotsiya, konsept va emotsional konsept tushunchalarining lingvistik talqini 96

ADABIYOTSHUNOSLIK

ABDULLAEV RAMAZON
Муиззий ва Ҳофиз шеъриятида адабий таъсир ва ижодий ворислик. 99

ARSLONOV ABDIMUROD KAROMATOVICH
“Qisasi Rabg‘uziy” asari poetikasi va badiiy-estetik xususiyatlari xususida.....104

АЛИМАРДОН ҲАЙИТОВ
Али Қушчининг ўғли ҳам олим бўлган.....108

DR. DONIYOR K. KELDIYOROV
Wounded memory and hybrid identity in Khaled Hosseini’s the kite runner.....112

IBRAGIMOV JAVOHIR TO‘LQINJON O‘G‘LI
Harold Lambning “Tamerlane: the earth shaker” romanida amir temur xarakterining badiiy ifodasi 116

RAXIMOVA UMIDA SOLIYEVNA
Ona obrazining ramziy va mifopoetik talqini: inglizzabon va o‘zbek adabiyoti misolida 121

MNAJATDINOVA MAKARYA
Hozirgi qoraqalpoq xotin-qizlar lirikasida psixologik metamorfoza 126

JIENBAEV MUSA AZATBAEVICH
XX-XXI asr lirikasida Odissey obrazining transformatsiyasi.....130

RADJABOVA MUXTASAR DAVRANBEKOVNA
Arab tilida talabalarning yozuv malakasini rivojlantirishda o‘yin texnologiyalarining tatbiqi.....134

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 9
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

АБДУРАҲМОН ЖОМИЙ ВА АЛИШЕР НАВОИЙ ИДИОСТИЛИДА «САГ//ИТ» КОНЦЕПТИНИНГ ЛИНГВОПОЭТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Чориев Таваккал Равшанович,
Бухоро давлат университети
ўзбек тили ва адабиёти кафедраси профессори,
филология фанлари номзоди

«Саг//ит» концепти Абдураҳмони Жомий ва Алишер Навоий шеъриятида мумтоз форс-тожик ва туркий адабиётнинг серқатлам, полифункционал ҳамда когнитив жиҳатдан мураккаб концептларидан бири ҳисобланади. Унинг семантик тузилишида денотатив ва мажозий, ижтимоий ва ахлоқий, ҳиссий-баҳоловчи, шунингдек, тасаввуфий-ирфоний қатламлар ўзаро узвий уйғунлашади. Ҳар икки шоирнинг бадиий матнларида «саг//ит» лексемаси фақат ҳайвон номини англатувчи номинатив бирлик сифатидагина эмас, балки садоқат, бандалик, камтарлик, фақр, фано, фидокорлик ва маъшуқ даргоҳига яқинлашиш истагининг рамзи сифатида ҳам намоён бўлади. Айни пайтда, контекстга боғлиқ ҳолда, мазкур лексема нафс, бегонасираш, тубанлик, рақобат, бевафолик ва маҳрумлик каби салбий маъновий оттенкаларни ҳам ифодалаши мумкин.

Шу нуқтаи назардан, Жомий ва Навоий идиостилида «саг//ит» концепти ирфоний дунёқарашнинг ўзига хос микромодели сифатида шаклланади. У орқали тасаввуф тафаккурига хос бўлган бир қатор бинар ва қадриятли муносабатлар – «ошиқ – маъшуқ», «банда – Худо», «мурид – муршид», «ўзлик – бегонасираш», «вафо – жафо», «кибр – камтарлик», «вужуд – фано» каби концептуал оппозициялар бадиий ва концептуал шаклда ифодаланади. Шу боис мазкур концептнинг кўпмаънолилиги, юқори даражадаги маъно яратиш имконияти, ахлоқий, маънавий ва маданий қадриятларни қамраб олиши уни қиёсий, лингвопоэтик, когнитив ва лингвомаданий нуқтаи назардан махсус тадқиқ этиш заруратини юзага келтиради.

Денотатив сатҳда «саг//ит» лексемаси муайян ҳайвон номини англатади. Бироқ бадиий матнда унинг маъновий доираси луғавий маъно чегарасидан ташқарига чиқиб, метафорик, рамзий, ирфоний, аксиологик, ҳиссий-экспрессив, интертекстуал ҳамда концептуал маъноларнинг мураккаб мажмуини шакллантиради. Мазкур маъновий кенгайиш, аввало, тасаввуфий рамзшунослик ва мумтоз адабиётда қарор топган барқарор поэтик анъаналар негизида амалга ошади.

Абдураҳмон Жомий ва Алишер Навоий идиостилида «саг//ит» концепти кўпинча маънавий камолот, муҳаббатда мутлақ садоқат, нафсдан воз кечиш, фано ва маҳбубга чексиз ихлос ғоялари билан боғланади. Бундай ҳолатда «саг//ит» ташқи жиҳатдан паст мақомни, бироқ маънавий нуқтаи назардан юксак мавқени ифодаловчи ошиқ ёки соликнинг рамзи сифатида талқин этилади. Субъект ўз ихтиёри билан мансаб, кибр ва худбинликдан воз кечиб, камтарликни маъшуқ ва ҳақиқатга етишишнинг муҳим шарти сифатида қабул қилади.

Когнитив нуқтаи назардан қараганда, Жомий ва Навоий асарларида «саг//ит» концепти ҳайвонга хос хусусиятларни инсоннинг маънавий-ахлоқий ҳолатига кўчириш модели асосида шаклланади. «Саг//ит»га хос садоқат, эргашиш, қўриқлаш ва қарамлик каби хусусиятлар мажозий сатҳда ошиқлик, ирфоний муносабатлар ҳамда ижтимоий алоқаларга кўчирилиб, янги маъновий қатламларни вужудга келтиради. Шу тариқа, «саг//ит» образи моддий воқелик сатҳидан маънавий ва ирфоний сатҳга кўтарилиб, ошиқнинг маъшуққа, соликнинг эса муршид ёки Худога бўлган муносабатини ифодаловчи концептуал воситага айланади.

Бундан ташқари, концептнинг аксиологик қатлами ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Айрим контекстларда «саг//ит» нафс, ахлоқий тубанлик, бегонасираш, маҳрумлик ва маънавий мақомдан узоқлашишнинг рамзи сифатида намоён бўлиши мумкин. Демак, мазкур концептнинг маъновий йўналиши бир қутбли эмас: лексеманинг матндаги мавқеи ва унинг асосида турган қадриятлар тизимига қараб, у ижобий ёки салбий маъно касб этиши мумкин. Айнан шу икки қутблилик хусусияти Жомий ва Навоий шеъриятида «саг//ит» кон-

цептининг полифункционал хусусиятга эга бўлишини таъминловчи асосий омиллардан биридир.

Абдураҳмони Жомий ва Алишер Навоий ижодида «саг//ит» концепти фақат луғавий бирлик ёки поэтик образ эмас, балки маънавий тажриба, ахлоқий қадриятлар, тасаввуфий рамзлар ва мумтоз адабиётнинг поэтик анъаналари ўзаро уйғунлашган мураккаб когнитив-маданий бирликдир. Мазкур концептнинг қиёсий таҳлили Жомий ва Навоийнинг ирфоний дунёқарашидаги умумий ва фарқли жиҳатларни, ҳайвоний образларни концептуаллаштириш механизмларини ҳамда ҳар икки шоир идиостилига хос хусусиятларни аниқлаш имконини беради.

Ушбу жиҳатдан, «саг//ит» когнитив-дискурсив концепт сифатида ҳар икки шоирнинг поэтик тизимида инсон ва маъшуқ, банда ва Худо, шунингдек, нафс ва маънавий камолот ўртасидаги муносабатларни концептуаллаштиришнинг муҳим воситаларидан бири ҳисобланади. Унинг серқатламлиги ва юқори даражадаги рамз яратиш имконияти «саг//ит» лексемасининг шеърий матнда бир вақтнинг ўзида номинатив, метафорик, рамзий, аксиологик ва ирфоний вазифаларни бажаришига имкон беради. Хусусан ушбу шеърий матнларда:

1. «Саг» – мутлақ садоқат концепти. Жомий ва Навоий поэтикасида «саг» энг аввало мутлақ вафодорлик, садоқат ва беғараз муҳаббатнинг универсал рамзи сифатида талқин қилинади. Реал ҳаётда инсонга энг содиқ жонивор сифатида қабул қилинган саг бадиий тафаккурда ошиқнинг ўзини англаш моделига айланади. Ошиқнинг ўзини «саги кўйи ёр», «сагони дар» деб аташи унинг маҳбуб олдидаги мутлақ таслимияти ва садоқатини англатади. Хусусан, ушбу шеърий матнларда:

*Марон аз кўйи худ ҳамчун **саги бегона** Ҷомиро,*
*Ки дорад ошноии қадимӣ бо **саги кўят**[1].*

****

***Саг** вафодору ҷафоҷӯ ба ҷаҳон **сагманишон**,*
*Ман **саги он касам**, эй дил, ки вафое дорад[2].*

Бу мисолларда «саг» лексемаси денотатив маънодан бутунлай узоқлашиб, садоқат концептининг вербал репрезентанти сифатида намоён бўлади. Когнитив нуқтаи назардан «саг → вафодорлик» концептуал метафораси шаклланади.

2. «Саг» – фано ва камтарлик рамзи. Тасаввуфий дунёқарашда комил ошиқ ўз «мен»идан кечиб, маҳбубнинг ҳатто сагидан ҳам паст мақомни орзу қилади. Шу сабабли «саг» образи нафсни енгиш, тавозе, фано ва руҳий покланиш ғоялари билан чамбарчас боғланади.

*Ҷомӣ, эй, буди худ бигузар дар сафи **сагон-ш,***
Хилват дар анҷуман, сафар андар Ватан беҳ аст[3].

****

Эй хоки сари кӯи ту гаштан ҳаваси мо,
*Бар пои **сагат** бӯса задан мултамаси мо[4].*

Бу ерда «саг» инсоннинг ижтимоий мақомини эмас, балки унинг руҳий такомили ва фано мақомини ифодаловчи ирфоний концепт вазифасини бажаради. Когнитив моделда «пастлик → юксак маънавият» муносабати вужудга келади.

3. «Саг» – маҳбуб даргоҳининг муқаддаслиги белгиси. Жомий ва Навоий шеъриятида «саги кўй», «сагони дар», «сагони ёр» каби бирикмалар маҳбуб яшайдиган маконнинг муқаддаслигини белгилайди. Бу ерда сагнинг ўзи марказий образ эмас, балки муқаддас маконнинг семиотик белгиси ҳисобланади.

*Дар тавфи дарат шабҳо дунболи **сагат** гардам,*
*З-он гуна, ки гардад **саг** дунболи худовандон[5].*

****

Дар он кӯ, Фониё, гӯй гадоям,
*Зи хайли он **сагони кӯ** ки дидат[6].*

Бу мисолларда «кўй → маънавий марказ», «саг → муқаддас маконнинг қўриқчиси» когнитив модели юзага келади.

4. «Саг» концептининг аксиологик хусусиятлари. Оддий тилда «саг» кўпинча салбий баҳоловчи лексема ҳисобланади. Аммо Жомий ва Навоий идиостилида мазкур концептнинг аксиологик қиймати тубдан ўзгаради. Натижада қийматлар тизимида аксиологик инверсия содир бўлади: саглик – шараф; саг бўлиш – саодат; сагнинг изидан юриш – камолот; сагнинг оёғини

[1] Абдураҳмони Ҷомӣ. Хотимат-ул-ҳаёт // Осор дар ҳашт ҷилд. – Ҷ. 7. – Душанбе: Адиб, 1989. – С.68.
[2] Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами: йигирма томлик. Ўн саккизинчи том. Девони Фоний. – Тошкент: Фан, 2002. – Б. 352.
[3] Абдураҳмони Ҷомӣ. Хотимат-ул-ҳаёт // Осор дар ҳашт ҷилд. – Ҷ. 7. – Душанбе: Адиб, 1989. – С.78.
[4] Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами: йигирма томлик. Ўн саккизинчи том. Девони Фоний. – Тошкент: Фан, 2002. – Б. 7.
[5] Абдураҳмони Ҷомӣ. Хотимат-ул-ҳаёт // Осор дар ҳашт ҷилд. – Ҷ. 7. – Душанбе: Адиб, 1989. – С.265
[6] Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами: йигирма томлик. Ўн саккизинчи том. Девони Фоний. – Тошкент: Фан, 2002. – Б.170.

ўпиш – муҳаббатнинг энг юксак даражаси; сагони дар сафида бўлиш – маънавий мукаммаллик. Бу ҳолат тасаввуфий поэтикада қадриятларнинг қайта баҳоланиши натижасида юзага келган концептуал инверсия намунасидир.

5. Концептнинг эмоционал-экспрессив вазифаси. «Саг» концепти ошиқнинг ички кечинмалари, фидойилиги, изтироби ва муҳаббат кучини эстетик жиҳатдан кучайтиришга хизмат қилади.

Гар оҷизам ба дасти рақиби ту дур нест,
Шери фалак ***сагони дарат****ро бувад забун*[1].

****

Ояд ***чу сагаш*** *аз дили садпора ба тӯъма,*
Садпора диҳам, ӯ талабад пораи дигар [2].

Бу байтларда гипербола, истиора, муқобала ва эмоционал интенсификация воситасида ошиқнинг руҳий ҳолати юқори даражада экспрессивлаштирилган. Демак, «саг» концепти нафақат семантик, балки эмоционал-дискурсив маркер вазифасини ҳам бажаради.

6. Интертекстуал хусусият. «Саги кўйи ёр» образи форс-тожик тасаввуфий адабиётида шаклланган барқарор поэтик анъана бўлиб, унинг илдизлари Саноий, Аттор, Румий, Саъдий ва Ҳофиз ижодига бориб тақалади. Жомий ва Навоий мазкур анъанавий рамзни механик такрорламай, балки ўз индивидуал поэтик дунёқараши асосида қайта концептуаллаштирадилар. Жомийда мазкур концепт асосан ирфоний-фалсафий мазмунни мужассамлаштирса, Навоийда у лирик-психологик кечинмалар, эмоционал таъсирчанлик ва драматик экспрессия билан бойийди. Шунинг учун бир хил поэтик рамз икки муаллиф идиостилида турлича когнитив моделлар орқали намоён бўлади.

7. Концептнинг лингвопоэтик майдони. Жомий ва Навоий шеъриятида «саг/ит» концепти кўп сатҳли лингвопоэтик майдонни шакллантиради. Ушбу майдон қуйидаги ўзаро боғлиқ семантик-рамзий компонентларни қамраб олади:

Концептуал ядро	Лингвопоэтик маъно
Садоқат	вафо, ихлос, беғараз муҳаббат
Фано	камтарлик, нафсдан кечиш, тавозе
Қурбонлик	жонфидолик, ўзликни маҳбубга бағишлаш
Даргоҳ	муқаддаслик, руҳий марказ, висол макони
Ошиқ	банда, хизматкор, муҳиб
Ирфон	маънавий покланиш, комиллик, руҳий юксалиш
Аксиология	салбий денотатнинг ижобий қадриятга айланиши
Эмоционаллик	муҳаббат, изтироб, ҳижрон, шавқ
Интертекст	тасаввуфий поэтик анъана ва унинг индивидуал қайта талқини

Юқорида баён қилинган назарий мулоҳазаларни аниқ шеърий далиллар билан асослаш мақсадида Абдураҳмон Жомий ва Алишер Навоий ижодидан танланган байтлар асосида «саг» концептининг лингвопоэтик хусусиятлари таҳлил қилинади. Бундай ёндашув концептнинг бадиий матндаги семантик трансформацияси, когнитив моделлари, рамзий табиати ва идиостил яратишдаги ўрнини чуқурроқ англаш имконини беради.

1. **Жомий ижодида «саг» концептининг лингвопоэтик хусусиятлари.**

Чун нашавам ба давлати бандагии ту муфтхар,

Ман, ки ба ***мансаби сагӣ*** *бар дари ту муболҳия* [3].

Мазкур байтда **«мансаби сагӣ»** бирикмаси концептуал метафора асосида шаклланган бўлиб, тасаввуфий поэтикадаги қадриятлар тизимининг ўзига хос когнитив моделини ифодалайди. Бу ерда «саг» лексемаси денотатив маъносини йўқотиб, Ҳақ даргоҳининг содиқ хизматкори, мурид ва фидойи ошиқ маъноларини англатувчи рамзий бирликка айланган. «Мансаб» ва «сагӣ» лексемаларининг бириктирилиши ташқи жиҳатдан семантик зиддиятни юзага келтирса-да, тасаввуфий дискурсда у аксиологик инверсия ҳосил қилади. Яъни оддий дунёқарашда паст баҳоланувчи «са-

[1] Абдураҳмони Ҷомӣ. Хотимат-ул-ҳаёт // Осор дар ҳашт ҷилд. – Ҷ. 7. – Душанбе: Адиб, 1989. – С.258

[2] Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами: йигирма томлик. Ўн тўққизинчи том. Девони Фоний (давоми). – Тошкент: Фан, 2002. – Б.28.

[3] Абдураҳмони Ҷомӣ. Хотимат-ул-ҳаёт // Осор дар ҳашт ҷилд. – Ҷ. 7. – Душанбе: Адиб, 1989. – С.254.

глик» ирфоний тафаккурда энг юксак маънавий мартабага айланади. Когнитив нуқтаи назардан мазкур байтда «хизмат – шараф», «саг – содиқ банда» концептуал моделлари фаоллашган.

Ҳамин баски аз худ гирифта канор,
Миёни ***сагони дарат*** *ҷо кунам [1].*

Байтдаги «сагони дарат» бирикмаси ирфоний символ сифатида қўлланиб, маҳбуб даргоҳидаги содиқ ошиқлар ва муридлар жамоасини англатади. «Аз худ гирифта канор» ифодаси эса тасаввуфнинг марказий тушунчаларидан бири бўлган фано концептини актуаллаштиради. Бу ерда лирик қаҳрамоннинг ўзлигидан кечиши унинг маънавий юксалишининг шарти сифатида талқин қилинган. Демак, «саг» концепти мазкур контекстда камтарлик, убудият ва руҳий покланишнинг когнитив маркери вазифасини бажаради.

Гар оҷизам ба дасти рақиби ту дур нест,
Шери фалак ***сагони даратро*** *бувад забун[2].*

Байтда Жомий «шер» ва «саг» образларини қарама-қарши қўйиш орқали кучли антитеза ва семантик парадокс ҳосил қилади. Анъанавий поэтик тафаккурда шер қудрат ва салтанат рамзи саналса, мазкур контекстда ҳатто «шери фалак» ҳам «сагони даргоҳ» олдида ожиз қилиб тасвирланади. Бу эса тасаввуфдаги руҳий қудратнинг жисмоний қудратдан устунлиги ғоясини эстетик жиҳатдан ифода этади. Шу тариқа «саг» концепти маънавий қудратнинг рамзига айланади.

Дар тавфи дарат шабҳо дунболи ***сагат гардам,***
З-он гуна, ки гардад саг дунболи худовандон[3].

Байтда тамсилий ўхшатиш (аналогик моделлаштириш) устувор лингвопоэтик восита ҳисобланади. Сагнинг ўз эгасига чексиз вафодорлиги умуминсоний когнитив тажриба сифатида олиниб, ошиқнинг маҳбубга бўлган мутлақ садоқати билан қиёсланади. Бу ерда «саг → вафодорлик» концептуал метафораси янада фаоллашиб, садоқат ва ихлос концептларининг вербал репрезентациясини таъминлайди.

Марон аз кӯи худ ҳамчун ***саги бегона*** *Ҷомиро,*
Ки дорад ошноии қадимӣ бо ***саги кӯят[4]****.*

Мазкур байтда «саги бегона» ва «саги кӯят» бирикмалари ўртасида контекстуал антонимия юзага келган. Биринчи бирикма маҳбуб даргоҳидан маҳрумлик, руҳий ёлғизлик ва қабул қилинмаганликни англатса, иккинчиси маҳбубга яқинлик, маънавий мақбуллик ва висол имкониятини ифода этади. Натижада бир хил лексема турли контекстларда қарама-қарши аксиологик қиймат касб этади. Бу ҳолат контекстуал полисемия ва коннотатив семантиканинг динамик хусусиятини яққол намоён қилади.

Ҷомӣ, эй, буди худ бигузар дар ***сафи сагон-ш****,*
Хилват дар анҷуман, сафар андар Ватан беҳ аст[5].

Байтдаги «сафи сагон» бирикмаси Ҳақ даргоҳига сидқидилдан хизмат қилувчи тасаввуф аҳлининг рамзий номланишидир. Шоир ўзлигидан воз кечиб, камтарлик, убудият ва маънавий покланиш йўлини танлашга чорлайди. Шу боис мазкур контекстда «саг» концепти фано, тавозе, убудият ва руҳий комиллик каби ирфоний тушунчаларни бирлаштирувчи концептуал марказ вазифасини бажаради.

2. **Навоий ижодида, хусусан «Девони Фоний»да «саг» концептининг лингвопоэтик хусусиятлари.**

Алишер Навоийнинг «Девони Фоний» асарида «саг» лексемаси энг сермаъно, концептуал ва лингвопоэтик юкламага эга бўлган бирликлардан бири ҳисобланади. Бу лексема ғазалларда оддий ҳайвон номи сифатида эмас, балки тасаввуфий рамз, концептуал метафора, ирфоний образ, эмоционал-экспрессив восита, аксиологик белги ва интертекстуал код сифатида қўлланади. Шу боис Навоий идиостилида «саг» концепти садоқат, фано, тавозе, муҳаббат, қурбонлик ва маънавий комиллик каби асосий ирфоний тушунчаларни вербаллаштирувчи муҳим когнитив доменга айланади.

Саг вафодору ҷафоҷӯ *ба ҷаҳон* ***сагманишон****,*
Ман ***саги он касам****, эй дил, ки вафое дорад[6].*

Мазкур байтда «саг» лексемаси икки хил семантик сатҳда воқеланган. Биринчи мисрада у денотатив маънода қўлланиб, вафодор ҳайвонни англатади. Иккинчи мисрада эса метафоралашиш жараёни натижасида садоқатли ошиқ, ихлосли банда ва фидойи хизматкор маъноларини ифодалайди. Шу билан бирга, «вафодор» ва «жафоҷӯ» компонентларининг ўзаро қарама-қарши қўйилиши тасаввуфий муҳаббатнинг диалектик табиатини очиб беради: ҳақиқий муҳаббат фақат вафо эмас, балки маҳбуб томонидан етказилган

[1] Ўша жойда. – С.254.
[2] Ўша жойда. – С.258.
[3] Ўша жойда. – С.265.
[4] Ўша жойда. – С.68.
[5] Ўша жойда. – С.78.
[6] Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами: йигирма томлик. Ўн саккизинчи том. Девони Фоний. – Тошкент: Фан, 2002. – Б.352.

жафони ҳам муҳаббат билан қабул қилишни тақозо этади. Когнитив нуқтаи назардан бу ерда «саг → садоқат» концептуал метафораси шаклланган.

Саги ӯ *хуни дили ман хӯраду ман ғами ӯ,*
З-ин ки раиҷу аламолуда, ғизое дорад[1].

Байтдаги «саги ӯ» реал ҳайвон эмас, балки маҳбуб даргоҳининг рамзий тимсолидир. «Хуни дил» бирикмаси ишқий азоб ва руҳий қурбонликнинг концептуал метафораси сифатида намоён бўлади. Ошиқ маҳбубнинг ҳатто сагига ҳам ўз қалбини фидо қилишга тайёрлигини билдиради. Натижада «саг» концепти мутлақ ихлос, қурбонлик ва фано ғояларини актуаллаштирувчи ирфоний символга айланади.

Эй хоки сари кӯи ту ғаштан ҳаваси мо,
*Бар **пои сагат** бӯса задан мултамаси мо*[2].

Мазкур байтда «пои саг» бирикмаси тасаввуфий поэтикадаги энг муҳим рамзлардан бири ҳисобланади. Ошиқ маҳбубнинг ҳатто саги оёғини ўпишни ҳам юксак бахт ва саодат деб билади. Бу ерда қийматлар инверсияси (аксиологик инверсия) кузатилади: оддий ҳаётда паст баҳоланувчи образ ирфоний дунёқарашда энг юксак маънавий қадриятга айланади. Когнитив жиҳатдан мазкур байт «пастлик → маънавий юксаклик» модели асосида қурилган.

Замон-замон фиканам хешро ба кӯяш, лек
***Сагон** бурун фиканандам кашон-кашон ҳар шаб*[3].

Бу ерда «сагон» маҳбуб кўйининг посбонлари сифатида тасвирланган. Уларнинг ошиқни кўйдан ҳайдаши висол йўлидаги маънавий синовлар, нафс билан кураш ва руҳий имтиҳонларнинг рамзий ифодасидир. Шу тариқа «саг» концепти муҳофаза, синов ва маънавий саралаш каби ирфоний маъноларни ҳам ўз ичига олади.

Маст дар кӯяш фитодам карда тарки хонумон,
*Дар миёни роҳ **хоби саг** зи бекошонагист*[4].

Байтдаги «хоби саг» фразеологик бирикмаси бошпанасизлик, дарбадарлик ва дунёвий манфаатлардан воз кечиш ҳолатини англатади. Навоий ушбу халқона ифодага янги бадиий мазмун юклаб, уни ошиқнинг ишқ йўлида мутлақ фано мақомига етиши билан боғлайди. Бу ҳолат муаллифнинг фразеологик бирликларни индивидуал поэтик қайта концептуаллаштириш маҳоратини кўрсатади.

Маҷрӯҳ сару поям, гирди сари кӯят бин,
*Ин як зи **саги кӯят**, онаст зи дарбонат*[5].

Байтда «саги кӯй» маҳбуб даргоҳининг содиқ хизматкорлари рамзи сифатида намоён бўлади. Ошиқ улардан жароҳат олишни ҳам шараф деб ҳисоблайди. Бу ерда «саг» концепти ихлос, қурбонлик, руҳий садоқат ва убудият маъноларини бирлаштирувчи концептуал марказ вазифасини бажаради.

Дӯш гуфтаст зи бас наъраву ошӯбам ёр:
*«Ҳаст ӯ, варна **алолои сагон** ин ҳама нест»*[6].

Байтда «алолои сагон» метонимик образ вазифасини бажаради. Сагларнинг ҳуриши лирик қаҳрамоннинг борлигини билвосита билдирувчи белги сифатида хизмат қилади. Натижада воқелик тўғридан-тўғри эмас, балки рамзий ишора орқали ифода этилиб, матннинг семантик чуқурлиги ортади.

Дар он кӯ, Фониё, гӯй гадоям,
*Зи хайли он **сагони кӯ** ки дидат.*[7]

Байтдаги «сагони кӯ» бирикмаси камситиш эмас, балки маҳбуб кўйига мансубликнинг энг олий даражасини англатади. Ошиқ ҳатто маҳбуб саглари сафида бўлишни ҳам ўзининг энг юксак бахти деб билади. Бу ерда гипербола, тасаввуфий рамзлаштириш ва аксиологик инверсия бир вақтнинг ўзида намоён бўлган.

Қалби рӯйандуди ман харҷи сагони ёр шуд,
Ваҳ, чӣ созад ин дам, ин зори дил аз каф дода харҷ[8].

Байтда «сагони ёр» маҳбуб муҳитининг рамзий белгиси бўлиб, ошиқ ўз қалбини ҳатто улар учун ҳам қурбон қилишга тайёрлигини ифодалайди. Шу тариқа қурбонлик, фидойилик ва ихлос концептлари бадиий маънонинг асосий марказига айланади.

Ояд чу сагаш аз дили садпора ба тӯъма,
Садпора диҳам, ӯ талабад пораи дигар[9].
****

Кафи пои сагаш бӯсиданам бин,
Туро ҳам гар диҳад даст, инчунин бӯс[10].

Мазкур байтларда муболаға ва гиперболи-

[1] Ўша жойда. – Б.352.
[2] Ўша жойда. – Б.7.
[3] Ўша жойда. – Б.88.
[4] Ўша жойда. – Б.111.
[5] Ўша жойда. – Б.117.
[6] Ўша жойда. – Б.148.
[7] Ўша жойда. – Б.170..
[8] Ўша жойда. – Б.209.
9 Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами: йигирма томлик. Ўн тўққизинчи том. Девони Фоний (давоми). – Тошкент: Фан, 2002. – Б.28.
[10] Ўша жойда. – Б.48.

зация юқори даражада намоён бўлган. Ошиқ маҳбубнинг ҳатто саги учун ҳам ўз жони ва қалбини аямайди. Бу орқали ишқий фидойилик, мутлақ садоқат ва фано мақоми эстетик жиҳатдан кучайтирилади. Когнитив жиҳатдан «жон – қурбонлик совғаси» концептуал модели фаоллашади.

На ба дарё расад забони саге,
Нанишонад ба суфра сагмагасе[1].

Байтда «саг» лексемаси мақолсимон ҳикмат таркибида қўлланиб, ахлоқий-фалсафий мазмунни ифода этади. Лексема ўзининг денотатив маъносига яқин бўлса-да, умумлаштирувчи панд-насиҳат вазифасини бажаради. Бу ҳолат Навоийнинг халқ мақоллари ва ҳикматли ифодаларни поэтик дискурсга моҳирона интеграция қилиш маҳоратини кўрсатади.

3. **Алишер Навоий ғазалиётида «ит//саг» концептининг лингвопоэтик хусусиятлари**

Лингвомаданий нуқтаи назардан **«ит//саг»** лексемаси XV аср форс-тожик ва туркий мумтоз шеъриятининг умумий концептуал белгиларидан бири ҳисобланади. Бу образ исломий-тасаввуфий дунёқарашда шаклланган маданий код сифатида Жомий, Навоий ва уларнинг адабий муҳитидаги бошқа шоирлар ижодида учрайди. Бироқ Навоий идиостилида мазкур лексема оддий анъанавий рамз доирасидан чиқиб, ошиқ–маҳбуб муносабатлари, **фано–бақо**, **камтарлик–комиллик**, **садоқат–қурбонлик** каби когнитив оппозицияларни бирлаштирувчи марказий лингвопоэтик концептга айланади. Шу жиҳатдан «ит» концепти Навоийнинг индивидуал поэтик тафаккурини намоён этувчи энг муҳим идиостил белгиларидан бири сифатида баҳоланади.

1. Ит – ошиқнинг мутлақ камтарлиги ва фано мақомининг рамзи.

Итларинг *махсусу маҳзундур Навоий, кошки*
Кирса бу маҳрум ҳам ул зумрайи маҳрам аро[2].

Байтда «итларинг» лексемаси реал ҳайвонни эмас, балки маҳбуб даргоҳига энг яқин бўлган мавжудотларнинг рамзий образини англатади. Ошиқ учун улар сафига кириш энг олий бахт ҳисобланади. Бу ерда ит → садоқат, итлар сафи → маънавий қурбат, маҳрам → илоҳий яқинлик концептлари ўзаро боғланган. Лингвопоэтик жиҳатдан мазкур образ инсоннинг ўз «мен»идан кечиши ва фано мақомига етишишини ифодалайди.

2. Ит – маҳбубга мутлақ садоқатнинг идеал тимсоли.

Гар кўнгул оҳу кўзунг оллида лойиқ бўлмаса,
Итларингга *бўлсун, эй шўхи ситамгорим, фидо*[3].

Байтда ошиқ ҳатто маҳбуб учун эмас, балки унинг итлари учун ҳам қурбон бўлишга тайёрлигини билдиради. Бу гиперболик ифода муҳаббатнинг энг юқори даражасини кўрсатади. Ит маҳбубга мансублиги сабабли муқаддас маъно касб этади ва садоқатнинг идеал рамзига айланади.

3. Ит – ошиқнинг руҳий ҳолатини ифодаловчи концептуал метафора.

Бир эясиз ***ит*** *бўлуб эрди Навоий ёрсиз,*
Бўлмасун, ё рабки, ҳаргиз банда султондин жудо[4].

Бу ерда «эясиз ит» образи концептуал метафора вазифасини бажаради. Ошиқнинг ёрсизлиги эгасиз итнинг ҳимоясизлиги билан қиёсланади. Шоир ташқи ижтимоий ҳолатни эмас, балки маънавий саргардонлик, ички бўшлиқ ва руҳий ёлғизликни тасвирлайди.

4. Ит – илоҳий раҳмат ва маънавий шараф рамзи.

Итинг *ҳисобиға кирган ҳисоб вақтида,*
Агарчи журми эрур беҳисоб, эмас маҳсуб [5].

Байтда «ит» концепти янги семантик қирра касб этади. Агар инсон маҳбубнинг ити сифатида қабул қилинса, унинг гуноҳлари ҳисобга олинмайди. Шу тариқа ит образи илоҳий раҳмат, маънавий мақбуллик ва кечирилиш концептларини ифода этувчи ирфоний рамзга айланади.

5. Ит – шарафли меҳмон ва хизмат қилиш объекти.

Ити *меҳмонлиғ учун эмди қадам қўйса бўлурким,*
Кўнгул ўт қилди муҳайёву бағир туъма мураттаб[6].

Бу байтда гипербола энг юқори нуқтага чиқади. Ошиқ ўз кўнглини ўчоқ, бағрини эса таом қилиб, маҳбубнинг итини кутишга тайёрлигини билдиради. Бу ерда ит шарафли меҳмон мақомига кўтарилиб, ошиқнинг мутлақ хизмат ва қурбонликка тайёрлигини ифодалайди.

6. Ит – Мажнун архетипи билан боғланган интертекстуал образ.

---

[1] Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами: йигирма томлик. Йигирманчи том. Девони Фоний. Қасидалар. Муфрадот. Иловалар. – Тошкент: Фан, 2003. – Б.23.

[2] Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами: йигирма томлик. Учинчи том. Хазойин ул-маоний. Ғаройиб ус-сиғар. – Тошкент: Фан, 1988. – Б. 23.

[3] Ўша жойда. – Б.39.

[4] Ўша жойда. – Б.44.

[5] Ўша жойда. – Б.45.

[6] Ўша жойда. – Б.48.

Сўрса Мажнун ишқ даштида мени, айт, эй рафиқ

*Ким, қуюндек **итти** бу водийда саргардон бўлуб[1].*

Байтда «ит» концепти Мажнун, саҳро ва ишқ дашти билан боғланган интертекстуал маъно майдонини ҳосил қилади. Навоий классик ишқий анъанани давом эттириб, ошиқни саҳрода сарсон кезган ит образи орқали тасвирлайди. Бу образ фақат қиёс эмас, балки мумтоз адабиётда шаклланган архетипик моделнинг қайта талқинидир.

7. Ит – нафс ва беқарор кўнгилнинг рамзи.

*Кўнгулки **итти** қилиб тийра хонумонимни,*

Қовай агар яна келса, юзини қора қилиб[2].

Байтда «ит» концептининг салбий қутби намоён бўлади. Шоир кўнгилни итга қиёслаб, уни назоратсиз нафс, беқарор эҳтирос ва инсонни маънавий таназзулга олиб борувчи ички куч сифатида тасвирлайди. Шу жиҳатдан мазкур образ тасаввуфдаги нафсни жиловлаш ғояси билан узвий боғланади.

8. Ит – шаҳидлик ва қурбонлик тимсоли.

*Не ғамим **ит кеби** ўлмакдин, агар элтур эса*

Бўйнума ип солибон кўйига ул моҳ чекиб[3]

Ошиқ учун маҳбуб кўйида ит каби жон бериш фожиа эмас, балки энг юксак саодатдир. Бу ерда фано, таслимият, шаҳидлик ва қурбонлик концептлари бир бутун маъно тизимига бирлашади.

9. Ит – маънавий юксалиш ва қадриятлар инверсиясининг белгиси.

*Шери гардун ул кишига бўйни боғлиғ бўлғай **ит,***

Ким эшигинг итларин топқай ўзига ақрабо[4].

Байтда кучли антитеза – шер ва ит образлари қарама-қарши қўйилган. Навоий тасаввуфга хос қадриятлар инверсиясини амалга ошириб, маҳбуб эшигидаги итни осмон шеридан ҳам улуғ мақомга кўтаради. Бу ерда ташқи қудрат эмас, балки маънавий яқинлик ҳақиқий қадрият сифатида талқин қилинади.

10. Ит – маҳбуб қаҳрини қабул қилиш ва муҳаббат синовининг рамзи.

*Есун **итинг** жигаримни узуб-узуб, негаким*

Кесиб-кесиб қошиға ташламоғлиқ эрмас адаб[5].

Байтда ит азоб етказувчи образ эмас, балки маҳбуб иродасининг ижрочиси сифатида гавдаланади. Ошиқ бу азобни муҳаббатнинг энг олий синови ва руҳий камолот шарти сифатида қабул қилади. Лингвопоэтик жиҳатдан гипербола, драматик метафора ва қурбонлик символикаси бир поэтик тизимда уйғунлашган.

Қиёсий-лингвопоэтик таҳлил натижалари шуни кўрсатадики, Жомий ва Навоий идиостилида «саг//ит» концепти оддий зооним эмас, балки кўп қатламли концептуал тузилмага эга бўлган ядровий лингвопоэтик концепт ҳисобланади. Унинг маъноси денотатив сатҳ билан чекланмай, коннотатив, рамзий, ирфоний, когнитив ва лингвомаданий қатламларни ҳам қамраб олади. Шу жиҳатдан мазкур концепт ҳар икки шоирнинг бадиий тафаккури, индивидуал идиостили ва тасаввуфий эстетикасини шакллантирувчи муҳим концептуал домен сифатида намоён бўлади.

Когнитив нуқтаи назардан «саг//ит» концепти инсоннинг маънавий тажрибасини ҳайвон образи орқали концептуаллаштиришга асосланган. Бу ерда реал ҳайвон образи инсоннинг руҳий ҳолати, ахлоқий фазилатлари ва ирфоний камолотини англатувчи когнитив моделга айланади. Натижада «ит» лексемаси садоқат, фано, тавозе, қурбонлик, ихлос, маҳбубга хизмат, ўзликдан кечиш ва илоҳий висолга интилиш каби концептуал белгиларни бирлаштирувчи марказий репрезентант вазифасини бажаради. Демак, мазкур концепт ҳар икки адибнинг поэтик оламида «инсон – хизматкор», «ошиқ – содиқ банда» ва «ишқ – маънавий камолот йўли» каби когнитив моделларни шакллантиради.

Лингвомаданий нуқтаи назардан эса «саг//ит» концепти Шарқ тасаввуфий маданиятида шаклланган қадриятлар тизимини акс эттиради. Кундалик тилда салбий баҳога эга бўлган «ит» образи тасаввуфий поэтикада семантик трансформацияга учраб, ижобий аксиологик мазмун касб этади. Шу тариқа мазкур концепт вафодорлик, камтарлик, муридлик, маънавий покланиш ва комил инсон ғояларини ифодаловчи маданий кодга айланади. Бу ҳолат Шарқ мумтоз адабиётида тил, маданият ва диний-фалсафий тафаккурнинг ўзаро узвий боғлиқлигини яққол намоён этади.

Лингвопоэтик жиҳатдан «саг//ит» концепти турли бадиий воситалар – истиора, рамз, ташбеҳ, талмеҳ, тазод ва ирфоний аллюзиялар орқали семантик жиҳатдан бойитилиб, матнда кўп қатламли маъно майдонини ҳосил қилади. Шу боис бир лексема контекстга қараб бир вақтнинг ўзида денотатив, рамзий, ирфоний ва эмоционал

[1] Ўша жойда. – Б.56.

[2] Ўша жойда. – Б.59.

[3] Ўша жойда. – Б.58.

[4] Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами: йигирма томлик. Тўртинчи том. Хазойин ул-маоний. Наводир уш-шабоб – Тошкент: Фан, 1989. – Б.8.

[5] Ўша жойда. – Б.30.

маъноларни фаоллаштириб, шеърнинг эстетик таъсирчанлигини кучайтиради. Бу эса мазкур концептнинг юқори даражадаги лингвопоэтик потенциалга эга эканлигини тасдиқлайди.

Қиёсий таҳлил Жомий ва Навоий идиостили ўртасидаги умумийлик ва фарқларни ҳам аниқлаш имконини берди. Жомий поэтикасида «саг» концепти асосан ирфоний-фалсафий мазмун, муридлик ахлоқи ва тасаввуфий тавозе билан боғланса, Навоий идиостилида ушбу концепт кучли эмоционал-психологик ва драматик мазмун касб этади. Навоий «ит» образи орқали ошиқнинг ички изтироблари, фидойилиги, қурбонликка тайёрлиги ва ишқнинг руҳий драматизмини янада таъсирчан ифодалайди. Шу билан у анъанавий тасаввуфий рамзни индивидуал бадиий тафаккур асосида қайта концептуаллаштиради.

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, «саг//ит» концепти ҳар икки шоирнинг концептосферасида периферик эмас, балки ядровий ўринни эгаллайди. У «ишқ», «маҳбуб», «дил», «жон», «фано», «вафо», «даргоҳ», «йўл» каби етакчи концептлар билан узвий концептуал тармоқ ҳосил қилиб, уларнинг семантик ўзаро таъсирини таъминлайди. Бу ҳолат Жомий ва Навоий поэтик оламида концептларнинг алоҳида эмас, балки ягона когнитив-эстетик тизим сифатида фаолият кўрсатишини кўрсатади.

«Саг//ит» концепти Жомий ва Навоий идиостилида нафақат тасаввуфий-ирфоний анъананинг давомийлигини, балки ҳар икки адибнинг индивидуал бадиий тафаккурини, концептуал дунё манзарасини ва сўз санъатидаги юксак маҳоратини ёрқин акс эттирувчи универсал лингвопоэтик феномен сифатида намоён бўлади. Мазкур концептнинг когнитив, лингвомаданий ва лингвопоэтик хусусиятларини комплекс таҳлил қилиш Шарқ мумтоз шеъриятида концептуал поэтика, идиостил ва бадиий тафаккур муносабатларини янада чуқурроқ англашга хизмат қилади ҳамда Жомий ва Навоий ижодидаги форс-тожикча муштарак лексик бирликларнинг концептуал табиатини очиб беришда муҳим назарий ва амалий аҳамият касб этади.

Навоий идиостилида «ит» («саг») концепти кўп қатламли концептуал тизимни ташкил этади. У бир вақтнинг ўзида садоқат, камтарлик, фано, маънавий қурбат, қурбонлик, илоҳий раҳмат, нафс, руҳий саргардонлик ва ирфоний камолот каби концептларни бирлаштирувчи марказий поэтик рамз вазифасини бажаради. Когнитив лингвистика нуқтаи назаридан мазкур концепт «ошиқ – ит», «маҳбуб – соҳиб», «даргоҳ – маънавий макон» каби концептуал метафоралар асосида шаклланган бўлиб, лингвомаданий жиҳатдан Шарқ тасаввуфий анъанасидаги хизмат, таслимият ва илоҳий муҳаббат ғояларини вербаллаштиради. Шу боис Навоий поэтикасида «ит» лексемаси денотатив маъносидан чиқиб, шоирнинг индивидуал бадиий тафаккурини намоён этувчи универсал лингвопоэтик ва ирфоний концепт даражасига кўтарилган.

Резюме. Мазкур мақолада Абдураҳмон Жомий ва Алишер Навоий идиостилида «саг//ит» концептининг лингвопоэтик хусусиятлари қиёсий-типологик нуқтаи назардан тадқиқ этилади. «Саг» ва «ит» лексемаларининг шоирлар ижодидаги денотатив ҳамда коннотатив маънолари, семантик қатламлари, образли-метафорик қўлланиши ва бадиий-эстетик вазифалари таҳлил қилинади. Тадқиқотда мазкур концептнинг мумтоз форс-тожик ва туркий адабиётдаги анъанавий маъно-мазмун доираси, шунингдек, Жомий ва Навоийнинг индивидуал-бадиий тафаккуридаги ўзига хос талқинлари очиб берилади. «Саг//ит» образи бир томондан садоқат, вафодорлик, фидойилик, камтарлик ва хизмат рамзи сифатида намоён бўлса, иккинчи томондан тасаввуфий-ирфоний контекстда нафс, руҳий покланиш, муршидга ёки маъшуққа мутлақ садоқат каби концептуал маъноларни ифодалайди. Жомий ва Навоий поэтик матнларида мазкур лексеманинг қўлланиш частотаси, контекстуал маънолари, эпитет, ташбеҳ, истиора ва рамзий образ яратишдаги иштироки қиёсланади. Таҳлил натижалари «саг//ит» концептининг ҳар икки шоир идиостилида кўпқатламли, полифункционал ва лингвомаданий жиҳатдан аҳамиятли поэтик концепт эканини кўрсатади.

Resume. This article examines the linguopoetic features of the “sag//it” concept in the idiostyles of Abdurrahman Jami and Alisher Navoi from a comparative and typological perspective. The study analyzes the denotative and connotative meanings of the lexemes “sag” and “it”, their semantic layers, figurative and metaphorical uses, and their artistic and aesthetic functions in the poets’ works. Particular attention is paid to the traditional semantic and cultural meanings of this concept in classical Persian-Tajik and Turkic literature, as well as to its individual interpretation within the poetic worldviews of Jami and Navoi. The image of the “sag//it” functions, on the one hand, as a symbol of loyalty, devotion, self-sacrifice, humility, and service; on the other hand, within the Sufi and ‘irfani context, it acquires conceptual meanings associated with submission, spiritual purification, overcoming the nafs, and absolute devotion to a spiritual guide or beloved.

The comparative analysis reveals the specific ways in which the lexeme functions within the poetic systems of the two authors, particularly in the formation of epithets, similes, metaphors, and symbolic images. The findings demonstrate that the “sag//it” concept in the idiostyles of Jami and Navoi represents a multilayered, multifunctional, and linguoculturally significant poetic concept through which the poets express ethical, aesthetic, Sufi, and philosophical ideas.

Резюме. В статье в сравнительно-типологическом аспекте исследуются лингвопоэтические особенности концепта «саг//ит» в идиостилях Абдурахмана Джами и Алишера Навои. Анализируются денотативные и коннотативные значения лексем «саг» и «ит», их семантические уровни, образно-метафорическое употребление и художественно-эстетические функции в поэтических текстах. Особое внимание уделяется традиционному смысловому содержанию данного концепта в классической персидско-таджикской и тюркской литературе, а также его индивидуально-авторской интерпретации в художественном мышлении Джами и Навои. Образ «саг//ит» выступает, с одной стороны, как символ преданности, верности, самоотверженности, смирения и служения, а с другой – в суфийско-ирфаническом контексте приобретает значения, связанные с покорностью, очищением души, преодолением нафса и абсолютной преданностью духовному наставнику или возлюбленному. Сопоставительный анализ позволяет выявить особенности функционирования данной лексемы в поэтической системе двух авторов, её участие в формировании эпитетов, сравнений, метафорических конструкций и символических образов. Результаты исследования показывают, что концепт «саг//ит» в идиостилях Джами и Навои является многослойным, полифункциональным и лингвокультурно значимым поэтическим концептом, посредством которого раскрываются этические, эстетические и суфийско-философские представления поэтов.